

4 - 5

Anton Ingolič: Kako sem našel Veroniko

Fred Kališ: Iz mojega dnevnika

Lazar Ivan: Poštenjak

Gyöni Géza: Pošljite jih semkaj
(prevedel Murčič Franc)

Ivan Slovín: Poizkus karakterizacije mladinskega gibanja v Prekmurju

Fr. Gumilar: Plemiči v Prekmurju

Franc Murčič: Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah

Murčič Franc: Zdaj in nekdanj

Paberki

3. L.

Mladi Prekmurec

izhaja v dvojnih številkah v Murski Soboti. — Izdaja za konzorcij Franc Cör. — Tiska Prekmurska tiskarna, za tiskarno odgovorja Hahn Izidor v Murski Soboti.

Urejuje Ivan Šiftar (pred oblastmi odgovarja dr. Ludvik Vadnal). — Rokopise in dopise je pošiljati na naslov: Ivan Šiftar, akademik, Petanjci, pošta Rankovci. — Rokopisi se ne vračajo.

Naročila, reklamacije in oglase sprejema: Uprava Mladega Prekmurca v Murski Soboti, Aleksandrova cesta 13.

Cene oglasov po dogovoru.

Letna naročnina (pet dvojnih števil) znaša 30 din, za dijake 20 din, za inozemstvo 50 din. — Posamezna dvojna številka 6 din. — Štev. ček. računa 17.862.

P. n. naročnike in prijatelje

prosimo, naj nam po priloženih položnicah nakažejo pol naročnine. Posebej se vnaprej zahvaljujemo vsem, ki bi nam olajšali poslovanje s tem, da bi nakazali takoj vso naročnino. Prilagajte za tiskovni sklad, kajti naš list se vzdržuje samo z lastnimi sredstvi! Za tiskovni sklad priloženo vsoto nam sporočite posebej na hrbtu položnice!

Kako sem našel Veroniko

Anton Ingolič

Bil je siv februarSKI dan. Oblaki so viseli malo nad drevjem in so že od jutra rosili. Čedalje močnejše, sredi popoldneva je že neprijetno pršilo. Hodil sem križem po haloških gričih. Poti so bile blatne, ponekod sem moral kar skozi gorico, če sem hotel dalje. Trte so se žalostno oklepale osivelega, preperelega kolja, ki so ga spravili jesenski vetrovi iz ravnih vrst, ki jeseni, ko je trta polna, dē tako dobro vinogradniku. Vinograd je bil videti kakor zapuščeno pokopališče, za katero se nihče že dolgo ni zmenil. Gosposke hiše nad večjimi vinogradi so bile skrbno zaprte in zaklenjene. Ko so obrali in odpeljali mošt v dolino ali pa ga spravili v varno klet, so zaprli oknice in dobro zaklenili vsa vrata, ko so še prej odnesli vse, kar ima količkanj vrednosti. Od takrat je hiša zaklenjena. Viničarije in kočje haloških kmetičev pa so čepele ob blatnem kolovozu ali se stiskale kje v rebri med očrnelo vejevje sadnih dreves. Ljudi skoraj ni bilo videti, komaj da so bila tu in tam odprta vežna vrata in so se iz hiše slišali le rahli glasovi življenja. Iz doline, ki je ležala nekje spodaj v megli, se je slišalo opoldansko zvonjenje, toda tu med vinogradi ni bilo poldneva. Niti iz enega dimnika se ni kadilo. Tiho, skoraj mrtvo je bilo vse naokoli. Kako vse drugače pa je bilo jeseni! Vinogradnik, bogat posestnik iz doline ali gospod iz mesta, je prišel sem s svojo družino in povabil je še prijatelje, posedali so nad zorečo gorico, pili vino in se veselili sladkega sadu, viničarji pa so škropili, trgali grozdje, ga stiskali in spravljali sladki mošt v kleti! Na vsak korak si srečal nasmejan obraz, še Haložanu so gorele oči v svetlem upanju. Zdaj pa so Haloze kakor izumrle. Gospoda je odšla v dolino, kjer v topli sobi uživa sladko vince, Haložani so se zaprli v svoje kočje in čakajo za mrzlo pečjo pomladi in z njo boljših časov.

Ker je pršilo vedno bolj, sem se tudi jaz namešil v dolino. Kar me je iz mračnih misli zdramil živahen, mlad, lep ženski glas. Obstanem in se zrem. Prihajal je iz bližnje zidanice. Nehote sem stopil bliže in prisluhnil. Ženski glas je pripovedoval pripovedko. A nisem mogel takoj uganiti katero. Stopil sem prav pod kap, kjer sem bil varen pred

dežjem in sem tudi bolje slišal. Prijetni, zvonki glas je pripovedoval o nekem Petru, ki so ga dobili cigani v svoje pesti. Vrtal sem po spominu in iskal. Naposled sem našel. Jurčičev Jurij Kozjak je bil! Da! Toda pripovedovalka je pripovedovala obširneje in natančneje kakor Jurčič. Zdaj pa zdaj se je oglasil kdo od poslušalcev.

Radoveden zavijem okoli ogla in odpahnem vrata v zidanico.

Pokaže se mi lepa slika. Žganje kuhajo. Rejen in že prileten kmet kuri pod kotel. Žganje curlja v tankem curku v veliko steklenico. Na drugi strani sedi na koncu klopi mlada, postavna ženska v rdeči jopi, roke ima prekrizane na prsih in pripoveduje s smehljajem na rdečih, polnih licih. Naokoli sedi še nekaj ljudi. Dvoje rdečeličnih deklet, ki sta pripovedovalki segale v besedo, najbrž njeni sestrí, suhi, izpit starec, ki topo zre v curek žganja, in enooka starka, ki s svojim edinim očesom bulji skozi okence, k njej se stiska pet, šestletno dekletce, boso in slabo oblečeno in strmi v pripovedovalko. Takoj spoznam položaj: oni so vinogradniki iz doline, to sta stara dva viničarja in njuna vnukinja. Ko pozdravim, pripovedovalka preneha in tudi ostali se ozro name, ki vprašam, če vodi tam mimo prava pot v dolino. Tako se zapletem v razgovor. Ponudijo mi žganja in kruha, jaz pa gospodarju cigarete. Izvem, da je gospodar iz Logov s Polja, in uganem, da so one tri njegove hčerke. Ko jaz povem, kdo sem, se pripovedovalka začudi, ker si pisateljja „Lukarjev“ ni predstavljala takšnega. Zdim se ji premlad in najbrž preneizkušen. Pove tudi, da si je že želela govoriti z menoj.

„Čemu?“ vprašam in prisedem na klop.

Njena sestra pojasni namesto nje: „Veste, tudi ona piše. Ima že več zvezkov, a jih tako zaklepa, da ne pride nihče do njih.“

Veronika, tako je ime pripovedovalki, se brani, češ da tisto pisanje ni nič, piše si dnevnik, ki ni nič posebnega in ni vreden branja. Po njenem prejšnjem pripovedovanju pa slutim, da le ni tako naveden, zato jo tako dolgo nadlegujem, naj mi ga pokaže, dokler mi tega res ne obljubi. Pove mi, da jo najdem v Njivicah in da se piše Dolenec, lahko pa samo vprašam za Vnukovo Feruniko in mi bo vsak otrok pokazal pravo hišo.

Ves čas našega živahnega pogovora nista viničarja spregovorila niti besede; viničar je opazoval curek žganja, viničarka pa strmela skozi okno in mislila na bog ve kaj, na to, o čemer smo se mi pogovarjali, gotovo ne. Kaj je njej do povesti, romanov in dnevnikov, njej je prvo kruh, ki ga te dni, ko je prišel gospodar kuhat žganje, še ima, ki ga pa čez nekaj dni ne bo več imela!

Dva ali tri tedne pozneje, ko so se ceste nekoliko osušile in so ozimine in travniki ozeleneli, sem se odpeljal s kolesom v Njivice. Pot me je vodila skozi Loge. Bilo je v nedeljo popoldne, zato je bilo ob plotovih in na dvoriščih mnogo ljudi. Spomnil sem se Veronikinega očeta, pa sem vprašal sredi vasi za Vnukovo hišo. Zgovoren dečko mi je pokazal največjo in najlepšo. Tako sem tudi pričakoval. Prepričan sem bil, da ima Ferunika prav takšno, če ne še večjo. Zato sem se v Njivicah ustavil pri najlepši in vprašal postavno žensko, ki je stala na preddurjih, po gospodinjki Feruniki. Komaj sem spregovoril njeno ime, že se je ženska nakremžila in dejala z očitnim sovraštvom:

„Kakšna gospodinja le? Tu je ni in je tudi nikoli ne bo!“

Presenečen sem odšel in sem celo pozabil vprašati, kje bi jo našel. Po ponovnem povprašovanju sem naposled le staknil prav na koncu vasi nizko in s slamo krito kočo, kjer naj bi stanovala stasita, skoraj gospodsko lepo oblečena, na pogled pač bogata Veronika Vnukova, por. Dolenec. Nejeverno sem stopil v ozko in temno vežo ter potrkal na vrata v sobo. Ko jih odprem, res zagledam za mizo pri oknu svojo znanko. Naglo je odložila knjigo in mi prišla nasproti. Nisem prav vedel, kako bi začel. Ko sem pa opazil, da je prebirala zgodovino za šesti razred gimnazije, sem jo vprašal, od kod jo ima. Povedala mi je, da hodi gospodarjev sin v gimnazijo, pa z njim vred študira tudi ona, posebno nekateri predmeti jo zanimajo.

„Ali ni to vaša hiša?“ sem se še bolj začudil.

Grenko se je nasmehnila. „Ne, ni najina. Midva nimava ničesar. On hodi naokoli po kupčijah, jaz pa na delo h gospodarju in drugam. Tudi nekaj ogonov imam v najemu.“

„Pa so pri vas doma tako bogati!“

Ona je v odgovor odšla k omari, iskala nekaj časa med perilom, potem pa mi izročila tri precej debele zvezke rekoč: „Tukaj boste našli odgovor, samo ne smete se smejati mojemu pisanju. Ne znam tako pisati kakor vi!“

Komaj sem prišel domov, sem takoj začel s prvim zvezkom.

Veronika je s skrbno pisavo pred kakimi desetimi leti, ko je začela pisati dnevnik, najprej na kratko opisala prvih dvajset let svojega življenja. Bila je najstarejša med sestrami, rada je pasla, še rajši je hodila v šolo ali posedala na sadovnjaku in čitala. Knjiga je bila njeno največje veselje. Sanjala je samo o enem: da bi postala učiteljica. Prosila je, naj bi jo dali v šole, a doma niso marali niti slišati o tem. Z grenkobo se je poslovila od ljudske šole, a knjige ni

zapustila, še bolj je postala navezana nanjo. Prišel je delaven učitelj; ko je izvedel za njeno žejo, ji je dajal knjig. Potem je ustanovil društvo. Igrali so. Ona je dobila vselj glavne vloge. Hodila je pet na kor, bila je predsednica Marijine družbe, ob nedeljah je vodila sestanke in govorila svojim tovarišicam. Romala je na božja pota: na Goro, Brezje, Trsat. Fantje so začeli zahajati pod njeno okno. Za nobenega se ni mogla odločiti.

S tem se je nehal prvi del dnevnika. Odslej ga je pisala sproti, po dvakrat, trikrat na mesec, vselej dve, tri strani, poleti — ko ni bilo časa — pa tudi po tri mesece niti vrstice. V nadaljevanju je govorila o fantih še več kakor prej. V njej se je zbudilo dekle. V prijetnih družbah je hodila na romanja, na veselice, plese; delo, ki ga je opravljala, je komaj omenjela. Sčasoma je prevladal v dnevniku in tudi v njenih mislih izmed množice fantov Ivan iz Njivic. Bil je sin bogatega kmeta, a pečal se je bolj s kupčijo kakor s kmetiskim delom. Lepe urice sta preživela, dokler ni odšel k vojakom. Medtem se je oženil njen najstarejši brat. Ker snaha ni marala Veronike, so se doma stalno prepirali. Tudi oče je sitnaril. Spoznala je, da ne bo druge poti, kakor da se omoži. Tudi oče in mati sta jo silila v to. Med Ivana in njo pa je prav tedaj padla senca nezaupanja. V hišo je začel hoditi Breznikov iz Zagajčev. Bil je nekoliko starejši in imel je lepo kmetijo. Sama ni vedela, kako je prišlo tako daleč, da so kar v svate prišli in se celo domenili. Že sta bila v oklicih. Neko nedeljo jo je ženin peljal na svoj dom. Hiša je bila res lepa in bogata, toda njegove sestre so jo sprejele naravnost sovražno. Tisti večer, ko se je vračala domov, se je šele jasno zavedla, kje bi živel po poroki in s kom. Čedalje bolj je mislila na Ivana. Naslednji dnevi so bili strašni, toda prišla je do spoznanja, da z Breznikovim ne bo srečna. Teden dni pred poroko je odšla v župnišče in razdrla. Po vasi je završalo, doma se je začel pravi pekel. Potem jo je Breznik tožil za stroške, ki jih je imel s pripravami za stroške. Oče ji je jezen vrgel tri tisočake, ki jih je odnesla advokatu in mu dejala, naj si Breznikov z njimi kupi dekle, ki ga bo imela rada, ona ga ne more imeti. Doma ni mogla več ostati, odšla je služiti v trg pod Pohorje.

V pretrganih stavkih je opisala slovo od doma; strani, kjer je opisovala svojo prvo službo, so bile tu in tam zamazane s črnilom. Očividno so ji kapale na papir solze, ko je pisala pozno v noč v svoji sobici in je mislila samo na dom, na domačo vas, kjer je bilo v tistem času veselo in prijetno. Dnevi in tedni so ji tekli počasi. Prej ni svojega dela niti omenjala, pa naj je vstajala ob treh in legla

spat ob enajstih, zdaj pa je podrobno opisovala, kako strašno ji je postiljati gosposke postelje in pospravljati sobe. Doma je nekaj pomenila, tu pa je bila zadnja, niti toliko ni veljala kakor gospodarjev pes. V tem sta se pobotala z Ivanom, njegovi obiski so ji bili v tolažbo. Tri leta je služila. Naposled se je tudi z Ivanovimi sestrami, ki so napravile svoj čas usodni razdor, pomirila in se poročila z Ivanom. Vselila sta se na njegov dom v zadnjo hiško; njegovi starši so jima obljubili, da bosta dobila grunt, ko jim bodo opešale moči. Dotlej pa naj pomagata pri delu. Toda njegove sestre ju spet niso pustile v miru. Posebno najstarejša, Liza je bila prava kača. Hotela je grunt zase in starši so že oklevali; zato je Ivan spet začel trgovino s poljskimi pridelki. Sprva je šla dobro. Potem je imel smolo za smolo, skoraj vsa njena dota je šla. Rodila je otroka. Odslej je bilo še slabše. Ni imela več lepe ure. Ni bilo druge pomoči, morala sta si poiskati stanovanje drugod. Konec vasi sta našla kočo, zdaj jima gre že bolje, nekaj sta si prihranila, nekaj je dobila Veronika po pokojni materi. Na njegovem domu pa ni miru. Liza se je omožila, a grunta ji še niso dali, ker ne zaupajo ne njemu ne njej. Njegovi starši niso prvo leto niti spregovorili z Veroniko, zdaj pa že pridejo včasih in se potožijo, kako je doma. Le to jo še peče, da ni v svojem in da Ivana dneve ni doma. Ko je na poteh, sedi za mizo in piše dnevnik. Včasih se ji zlije na papir: „Njega spet ni doma. Trezika spi, jaz pa pišem v tale zvezek, sama ne vem čemu, gnana od neznane sile.“

Pozno ponoči sem odložil tretji zvezek. Pred seboj sem videl njeno življenje in življenje dveh kmetških hiš bolj jasno, kakor če bi prebral debel roman. Ni me presenetilo samo, kako je preprosta kmetisa opisala svoje življenje, marveč tudi to, kar je doživela, kako se je pretolkla skozi največje težave, kako je nič ni ubilo in ji vzelo zaupanja v življenje.

Ker mi je dejala, da zvezkov ni treba takoj vrniti, saj na pomlad bo malo časa za pisanje, sem jih prečital še enkrat in se šele sredi poletja odpeljal v Njivice. Bilo je v delavnik. Ljudje so bili na poljih, vasi so bile skoraj prazne. Tudi Veronikina kočica je bila zaprta. Vprašal sem prvega otroka, kje naj jo iščem, pa mi je pokazal nekam preko vasi, češ da je na njivi. Po dolgem iskanju sem jo le našel daleč zunaj vasi. Orala je s parom konj. Počakal sem, da je priorala do vratnika.

„Bog daj srečo!“ sem pozdravil.

„Bog daj!“ je odzdravila. Bila je vsa razgreta, ožgana od sonca in potna. „Ste me našli? O pravem času ste jih prinesli, mnogo novic imam“.

Ko sem ji izrazil svoje občudovanje, je zamahnila: „Otročarije so. Smejati ste se jim morali. Težko je zamenjati plug s peresom. Bom kmalu zorala, če utegnete počakati! Moram tako domov, da prinesem ljudem južino!“

Počakal sem. Orala je kakor moški, veličastno je stopala za plugom, ki ga je uravnavala kakor igračo. Ko je zorala, je izročila konje hlapčiču in krenila z menoj v vas. Začudil sem se, ko nisva krenila na konec vasi. Ko je opazila moj začuden pogled, je sama pojasnila: „Preselili smo se v tem času!“

Še bolj sem se začudil, ko sva zavila na dvorišče one velike hiše, od koder me je ženska, ki sem jo pozimi vprašal po Veroniki, v odgovor skoraj spodila.

„Tu sva zdaj“, se je nasmehnila. „Najino je. Njegov oče so le sprevideli, kakšna je Liza in kdo je bil kriv sporov. Za veliko noč so nama izročili, Liza pa je v hiški, kjer sva bila nekoč midva!“

Stisnil bi ji bil od veselja roko, da se ni prav tedaj pokazala na vratih prav tista ženska, ki sem jo vprašal po Veroniki, se grdo našobila in takoj zginila.

„To je Liza“, je pojasnila Veronika in me povabila v hišo. „Mnogo imam skrbi in dela, tudi jeze z Lizo in njenim možem, toda na svojem sem! Končno vendar!“

Ko sem se vračal med polji, gotovo tudi med Veronikimi, se mi je začela plesti povest o zdravem, lepem kmetškem dekletu, ki bi bila sicer rada učiteljica, ki pa je po mnogem trpljenju in hudih težavah postala gospodinja na veliki kmetiji, kjer dela od zore do mraka; tam na oknu pa ima knjige, za katere si tudi odtrga časa in tam v omari dnevnik, v katerega zapisuje z žuljavo roko svoje vesele in bridke ure.

Iz mojega dnevnika

Fred Kalíš

I.

Tako sem v druge misli zatopljen,
v mrzlično utripanje sveta okoli,
da niti zdaj, ko mi življenje še dovoli,
ne morem svoj razmisliti mladosti sen.

In vendar čutim s podzavesno silo,
kako skrivaj vso mojo bit preveva,
vstaja, sahne in od dne do dneva,
zdi se mi bodočnosti nemajhno opravilo.

O, mladosti moje sen! Kako resnično bi želel,
da bi zdaj ga, uro to, na tihem že razmislil
in v veselju ali žalosti enkrat dokončno vrisnil,
da kradoma ob njem bi nikdar več ne hrepenel.

II.

Iščem samega sebe, svojo pot;
v zankah tisočernih idej rad bi se našel,
z raztegnjenega nič človek zrasel,
ki razloči dobro od blestečih zmot.

Vem, težko je samega sebe najti,
svojo pot bom našel morda kdaj,
zato še sebe potnika bi rad in svoj smehljalj,
ki lahkó mi je kot sonce temni bajti.

Iščem se, čeprav mi nekaj pravi,
da našel se ne bom nikoli,
iščem se — iskanje moje je enako trpki boli,
ki mi jo nikdar nihče ne ozdravi.

Poštenjak

Lazar Ivan

Pri cesti je stalo nekaj hiš. Dve sta bili že precej let prazni. Ljudje so odšli in jo pustili v oskrbo sorodnikom, ko so tudi kmalu pozabili na hiši ob poljski cesti. V prvo so se po dolgem času vrnili Amerikanci. Drugo pa je razkril veter in tako je stala kot strašilo ob kalniku. Nekega dne pa je pisal gospodar, da se ne bo več vrnil in hišo je kupil star gospod. Nihče ga ni poznal. Govorili so, da je Podleskov brat, ki je bil po prevratu nekje v Sloveniji učitelj in baje pred upokojitvijo nadučitelj. Toda kmalu so nehali ugibati, ker je bilo več drugih, za nje važnejših dogodkov. Stari gospod je dal popraviti hišo in je v njej samotaril. Bil je brez žene in otrok, zato je hodil na hrano v vaško gostilno, kjer je redkobeseden posedal po večerji pri brizgancu. Vsak mesec enkrat se je nekam odpeljal. Kam, nihče ni vedel. Ljudje so govorili o njem, da je pošten. Vsako nedeljo je hodil na kor, kjer je poslušal orgle in če je organist preveč pritisnil bas, je stari gospod skremžil obraz. Ob lepih večerih je sedel gospod h harmoniju in igral. Ljudje, ki so se vračali s polja, so čutili, da so jim koraki lahkini in poskočni. Plesalci so trdili, da igra mazurko, drugi pa zopet da čardaš.

Tako samsvoj je živel stari gospod. V jeseni, ko so pospravljali polja, so se zopet začeli zanimati za samca. Neka ženska, ki je bila v sorodu s poštarjem, je pravila, da je to Podleskov školnik, ker tako stoji na pismih. Podlessek Martin, nadučitelj v pokoju. Tinek, kakor so ga nekoč klicali, pa se ni menil za ljudi, on je dalje igral na harmonij čardaš in mazurko. Nekoč v jeseni, ko je veter tulil okrog hiše in metal opeko s strehe, se staremu gospodu ni ljubilo iti v vas na večerjo. Doma je imel sir, klobase in vino, ki je zraslo na njegovih brajdah. Ob takih večerih postanejo samotarji sentimentalni in se radi spominjajo svojih velikih dejanj in bojev z mladimi. Take spomine budi navadno vino. Sami sebi pripovedujejo in si dokazujejo, da so edino oni imeli prav. Takrat so pač Napoleoni.

Martin se je najedel in napil izabele, kateri je bila primešana šmarnica. Nadučitelj v pokoju je rad pil, toda samo takrat, ko je bil

sam. Zato je veljal tudi za poštenega človeka. Ko mu je vzcvela konica dolgega nosa, je stopil h harmoniju in igral svoj dragi čardaš. Bolj ko je pil, lepše so zvenele strune. Med igranjem je nenadoma skočil s stola, kakor da bi se mu kdo zasmejal. „Ha, smeješ se.“ Spomnil se je nekega spora z mladim učiteljem v gostilni. Martin je gledal v kot, odkoder naj bi prihajal glas. Zunaj je veter lomil veje in okna so se tresla.

Sedeli so v gostilni. Z njimi je bil mlad učitelj. „Vi ste mladi! Vi prišlek! Vi ne morete razumeti madžarske godbe. Čardaš plesati, to je več kakor kolo.“ Takrat je bila tudi jesen, toda lepa. Z učitelji je bil v gostilni. Pili so in poslušali radio iz Pešte. Mladi učitelj je protestiral, da bi poslušali samo madžarsko godbo, to pa je razjezilo Podleska.

Ciglar in Podlessek sta si bila v laseh. Nekoč so ustanovili napredno liberalno društvo, ker so bili ti na vladi in Ciglar je vršil predsedniške dolžnosti mesto nadučitelja. Pozneje je zmagala nasprotna stranka in njihovo društvo se je po tihoma razšlo, ker je predsednik zamenjal prepričanje. Tudi Ciglarja je silil, naj prestopi, toda ta ni hotel in zato njuno sovraštvo.

„Kaj Madžari! Ali ni lepša slovenska narodna pesem, pa tudi umetna je lepa. Zakaj bi ne mogel jaz razumeti, ki sem tudi muzika-ličen, njihove godbe. Vsak lahko dojame lepoto, kdor le hoče“, mu je iz kota pri vratih ugovarjal Ciglar.

„Mi, ki smo videli Budimpešto, Balaton z vsemi zabavami in nedogledno pusto, samo mi jo lahko razumemo!“ Naredil je nekaj plesnih korakov.

„To bi naj bil slovenski učitelj?“

„Nesramna predrznost! Ali veste, kdo sem?“

Mladi obraz se mu je zarežal iz kota.

„V šoli upravitelj.“

„In sedaj?“

„Človek.“

„Tudi sedaj sem Vaš predstojnik!“

„V takem stanju mi niste in ne morete biti.“

„Vi falot, pritepenec . . . vi . . . vi! Kaj si drznete. Da sem jaz, da sem pijan . . . Pazite na besede!“

„Nisem rekel, da ste pijani.“ Zopet se je ironično nasmehnil Ciglar, kakor v začetku, ko je začel Podlessek govoriti o čardašu.

Podlesek ni vedel več, kaj je resnica in kaj samo predstava vznemirjenih možganov. Martin se ni mogel več obvladati in je zagnal kozarec v kot. Steklo je zažvenketalo in vino se je razlilo v dolgem curku. Za trenutek je izginil Ciglarjev obraz. Podlesek je segel po steklenici in jo globoko nagnil. Pogledal je proti oknu in zdelo se mu je, da stoji na podoknih učiteljica, nekdanja njegova ljubica, in se je komu nasmehnila.

„Vlačuga!“ je zasikal nadučitelj v pokoju.

Veter je udaril na šipe, da so vztrepetale.

V kotu se je spet nekaj premaknilo in Podlesek je zagledal Ciglarja, ki se mu je smejal v brk.

„Ti smrkavec!“ pograbil je note in jih zagnal pod posteljo. Še se je smejal.

„Ali upaš trditi, da je bila poštena?“

„Bila je! A vi?“

„Ovadil Vas bom. Ti prišlek — denunciral. Premeščeni boste, ker ovirate kulturno delo. Dokazano je, da ste . . . ste . . .“

„Tako, kolega? . . .“

„Kolega vam? Izginite . . . ven . . . marš ven!“ in je razbijal vse, kar mu je prišlo v roke, samo da bi se rešil strahu.

„Denuncijant. Ho, navidezni poštenjak!“

„Oh!“ Podlesek je udaril po svetilki in padel na posteljo. Noč je zagrnila vso sobo.

Za hišo je škripalo drevje in v plotu je veter loputal z dvericami. Martin Podlesek ni več videl Ciglarjevega obraza. Slišal je počasne stopinje, ki so se oddaljevale skozi vežo. Ko ni slišal več stopinj, je nekje v kotu zastokalo: „Zbogom“.

Drugo jutro so našli gospoda nadučitelja v pokoju mrtvega na postelji. Izkrvavel je.

Pošljite jih semkaj

G y ó n i G é z a

Pošljite jih semkaj le za noč edino,
ki samó z besedo so za domovino.

Le za noč edino.

Ki o maščevanju zgoraj le kričijo,
ko tu stroj nam poje smrtno melodijo,
kadar zrno se prikaže iz meglice
in frčijo krogle kakor lastovice.

Pošljite jih semkaj le za noč edino,
dlakocepe, kadar tram se ruši nad jazbino.

Le za noč edino.

Ko stori granata tukaj vsemu konec,
kadar zemlja rjove, ker ji dro želodec,
kadar bomba v žaromet krvavi počí
in ko meša kri z vodó v Visli se deroči.

Pošljite jih semkaj le za noč edino,
ki poslednji vinar skrivajo v blazino.

Le za noč edino.

Kadar v sredini bomb-vulkanov stresa
mož se in vrti kot padli list z drevesa
in ko lepí vitez se na zemljo zgrudi,
črno mu okostje le v svet še tuli.

Pošljite jih semkaj le za noč edino,
ki jim suho je zlato sveta merilo.

Le za noč edino.

Kadar dvigne se žarečega peklá zavesa,
kri kaplja na zemljo, kri kaplja z drevesa,
kadar v orgiji se valja smrt jeklena,
ko umirajoči stoka: sinko . . . žena . . .

Pošljite jih semkaj le za noč edino,
ki samo z besedo so za domovino.

Le za noč edino.

Kadar zraku smrtni ogenj da svetlobo,
v reki naj uzrejo lastno si podobo,
kadar trupla razcefrana voda kopa,
tulili, rjovelj bodo: Bog, dovolj je.

Pošljite jih semkaj le za noč edino,
da se spomnijo na muko materino.

Le za noč edino.

Kakor ovce bi se stisnili v votlino,
mea culpa bi jim v strahu grlo vpilo,
oblačila bi si trgali s telesa,
tulili bi, rjovelj: Krist, še treba česa?

„Krist, še treba česa? Vsako ceno dajem,
vsako ceno za življenje, le da jaz ostanem“.

Vsak tako bi prosil,

ki poprej še vedel ni, da je trpljenje;
Krista in Boga bi prosil za življenje.

„Nikdar, nikdar več človeka v morijo“.

Semkaj pošljite jih le za noč edino!

Prevedel Murčič Franc.

Gyóni Géza je bil rojen l. 1884. V Bratislavi je obiskoval evangelijsko teološko fakulteto in imel namen postati duhovnik. Po poskušanem samomoru je to namero opustil in postal časnikar. Odslej je živel v Požunu in Subotici. Pred vojno je izdal pesniške zbirke „Pesmi z žalostnimi očmi“ in „Ljubljenec življenja“. Njegov pesniški talent se je v polni meri uveljavil šele v vojnih letih. Gyóni je postal najmočnejši madžarski pesnik vojne. V obleganem Przemyslu je napisal zbirko pesmi „Ob taborskem ognju“, iz katere je vzet tudi gornji prevod. Po padu Przemysla je prišel v rusko ujetništvo, kjer je napisal še zbirke „Pisma s Kalvarije“ in „V ujetništvu“. Umrli je leta 1917. v Krasnojarsku.

Poizkus karakterizacije mladinskega gibanja v Prekmurju

Ivan Slovin

Pisati o gibanju prekmurske mladine je dvakrat težko. Predvsem je to gibanje še zelo mlado in nezaključeno. Naredilo je komaj prve korake, ki šele komaj dajo slutiti kakšna bo nadaljna pot. Še večje ovire postavlja v današnjih časih druga njegova plat: v naših ozkih, po premnogih ostankih preteklosti obdarjenih razmerah je vzbudilo nešteto sumničenj in trenj, ki so še danes vse presveže. Ob dvajsetletnici narodne države, v času novih preizkušenj za slovenski narod in slovensko mladino, je kljub vsemu potrebno, da tudi v tem pogledu poizkušamo narediti nekako bilanco, v upanju, da bo koristna pri premagovanju ovir, ki čakajo mlado prekmursko generacijo na njeni nadaljni poti.

V primeri z različnimi mladinskimi gibanji po svetu v preteklosti in sedanjosti tudi prekmursko mladinsko gibanje in nekaj specifično „prekmurskega“. Je samo posledica čisto določenih vzrokov in okoliščin, ki so porajale in pospeševale mladinsko aktivnost tudi drugod po svetu. Vendar smo v primeri z modernimi mladinskimi gibanji v svetu lahko opazili pri nas marsikatero posebnost. Te primesi so posledice preostankov preteklosti, ki je vse predolgo gnetla in oblikovala prekmursko sredino po svoji podobi. S svojim anahronizmom so vplivale na prekmursko mladino, da je morala posvetiti svojo pozornost in delo njihovi odstranitvi ter pri tem postaviti v drugo vrsto mnogo svojih čisto mladinskih vprašanj. Tu je tudi vzrok za različnost med gibanjem mladine v širokem svetu in naše v Prekmurju. Moderno mladinsko gibanje, ki ga je rodila velika svetovna kriza z vsemi svojimi neizvestnostmi za bodočnost mladih generacij, je izraz posebnih mladinskih teženj in prizadevanj, rešiti te probleme kot posebna, samo na svojih posebnih interesih in vlogi v današnji družbi temelječa skupnost. Če primerjamo mladinsko gibanje v svetu z gibanjem mladine v Prekmurju, bomo videli, da so ta gibanja vplivala tudi na našo mladino, posebno na njen napredni del, da so bili temeljni vzroki na-

stanka obeh gibanj isti, vendar pa so zaradi anahronističnih primesi v prekmurski sredini vplivala tako na napredno kot na konservativno mladino gibanja in struje, ki so jo porazdelile na splošna ideološka gibanja pri nas in v svetu. Zato se gibanje prekmurske mladine mnogokrat ne loči od splošnih ideoloških gibanj v drugem kot samo po rojstnem datumu svojih nosilcev. Bilo je torej bolj gibanje, v katerem je vodila mladina, kot pa mladinsko gibanje v modernem smislu. Vendar je važno pri tem ravno dejstvo, da jih je vodila mladina, ki jim je posebno pri naprednejšem delu dalo tudi svoj čisto mladinski pečat. Mladina, ki je vzrasla v novih razmerah in bila vzgojena v slovenskih šolah, je po svoji izobrazbi, poznavanju razmer v ostali Sloveniji in kot naš najobčutljivejši barometer za vse ideološke spremembe v slovenskem in svetovnem ozračju — morala prenesti svoja spoznanja tudi na konkretne prekmurske razmere, jih presojati po teh merilih in se po njih tudi nasproti njim opredeljevati. To je bilo še toliko naravneje, ker je pri nosilcih starih razmer in njih odstranitvi videla tudi odstranitev morečih skrbi, ki jo je prinašala svetovna kriza nad vso mlado generacijo. Iz povedanega je tudi razumljivo zakaj je bilo to gibanje skoraj izključno gibanje inteligenčne mladine. V kolikor je zajelo mlade izven inteligenčnih vrst je bil to samo odmev ideoloških trenj, ki so slučajno zajele tudi mlade in bi prav tako lahko ter so tudi starejše. Za pravilno razumevanje vseh teh pojavov si moramo predočiti predvsem razvoj, ki ga je naredila prekmurska inteligenca do danes.

Pod Ogrsko prekmursko ljudstvo svoje inteligence skoraj ni imelo. Skoraj edina Slovenska inteligenca so bili duhovniki. Njihovo, objektivno z ozirom na razvoj slovenskega narodnega vprašanja nedvomno pozitivno delo, je bilo vkalupljeno v boj madžarskega fevdalizma in katolicizma z nacionalističnim liberalizmom in imelo popoln pečat socialnega položaja svojih tvorcev, ki so ga zavzemali v madžarski fevdalno-kapitalistični družbi. Tudi med duhovniške vrste je madžarizacija že močno prodrla, vendar je njen najzavednejši del imel nekaj kulturnih in v zadnji dobi tudi političnih stikov na drugi strani Mure, ki so potem po polomu stare monarhije in vsled za to ugodnih objektivnih činiteljev privedli do osvoboditve. Redki svetni izobraženci so skoraj popolnoma utonili v poplavi madžarskega duha, ki je napolnjeval šole od prvega razreda ljudske šole vse do univerze, ki ga je bila polna služba in ki je edini predstavljal možnost kariere. Navadno so dobili celo madžarizacijsko misijo kje med Slovaki ali Hrvati. Ti slučajji so bili pogosti posebno med učiteljstvom (n. pr.

julijanska šola), Slovake so pa pošiljali zopet k nam. Inteligenco je oddaljeval od ljudstva njen položaj, ki je po trdnih, nenapisanih zakonih madžarske družbe naredil iz nje posebno kasto. Od duhovščine jo je oddaljevalo liberalnejše gledanje na svet. Evangeličanska duhovščina je bila obenem s svetno inteligenco vzgojena v madžarskem duhu. Na drugi strani Mure je bila le katoličanska množica s katero ni imela nobenih stikov. Pač pa je notranja avtonomija cerkve ohranjala slovenski jezik in tako vzdrževala reformacijsko slovensko tradicijo. Poizkus katoliške duhovščine, da bi ustanovila slovenski dijaški dom s slovenskim jezikom v njem, vsled odpora višje cerkvene hierarhije ni uspel. V Sloveniji preko Mure je študiralo le par dijakov, ki so se s pomočjo in pod skrbnim varstvom raznih verskih družb vzgajali za duhovniške poklice — v kolikor se kateri ni „izpridil“.

Vpliva starih razmer in vzgoje prekm. intelligence tudi članstvo v novi državi ni moglo popolnoma odstraniti. Svetna inteligenca je gledala na novo stanje iz nekega rezerviranega stališča — h čemur so pripomogle tudi nepremišljene birokratske odredbe in nekateri izpadi „prišlih“ posameznikov. Prej popolnoma v drugem duhu vzgojena in ob nepoznavanju slovenske kulture vzrasla, se je le počasi vživljala. Mnogo inteligentov, posebno v malo višjih položajih, je ostalo v stari državi. Kako močan je bil vpliv tuje vzgoje na to sredino kaže tudi dr. Avgust Pavel, slavist, ki se je zavedal svojega porekla, ki ga je čakalo vodilno mesto v prekmurskem šolstvu — toda bil je tako pod vplivom tuje kulture, da je ostal v stari državi in tudi v tujem jeziku iskal izraza za svoja pesniška stremjenja. V drugem vidnem primeru prof. Aleksandra Mikole moremo že reči, da je tu že tudi duh tuj in v tuji politični službi. Katoliška duhovščina se je v novih razmerah še najhitreje vživela. To je bila posledica narodnega dela v preteklosti, stiki od prej in njena vloga v prevratnih dneh. Poiskala si je zaslonbe v njenim stremljenjem sorodni slovenski konservativni politični organizaciji. Toda tudi od te se je v marsičem ločila. Za njenega fevdalnega duha je bila s Krekovim duhom prenovljena organizacija takrat še preveč demokratska. Nekatere je odbijal njen nacionalizem in so se rezervirano umaknili v svoja župnišča ali celo kritizirali nove prilike. Vendar je postajalo to sodelovanje preko raznih gospodarskih, denarnih in pod. ustanov ter političnih in kulturnih organizacij kljub regionalističnemu pečatu vedno tesnejše, četudi je bil duh različen. Evangeličanska inteligenca, svetna in duhovna, se je v nove prilike le s težavo vživljala. Vsled istovetnega političnega katolicizma s slovenstvom je začela iskati zaslonbe v centralističnih stremljenjih in pri

antiklerikalnih strujah. Tako je prišlo do čudne anomalije, da je podpiralo najhujša centralistična in „visnosmeritvena“ stremjenja ter istočasno povdarjala narodno in jezikovno posebnost prekmurskega ljudstva. Pisala je v madžarskem pravopisu.

Nova država je prinesla večje možnosti tudi za šolanje siromašnejših prekmurskih sinov. To je v svoji skrbi za večji naraščaj spoznala najprej katoličanska duhovščina in pravilno presodila pomen tega dejstva za duhovno orijentacijo prekmurskega ljudstva. Poskrbelo je za ustanovitev salezijanskega dijaškega zavoda „Martinišče“ (1924); za učence višjih razredov in univerz so skrbele razne slovenske katoliške verske in humanitarne ustanove ter so po njih podporah tudi prekmurski študentje bili deležni vseh ugodnosti ali še raje slabosti tega podpornega sistema. V glavnem velja, da so katoliško mladino vzgajali predvsem salezijanci, „Orel“, kongregacija in podpore. — Evangeličanska duhovščina je ravno po delu katoliške duhovšine spoznala potrebo po duhovniškem in učiteljskem naraščaju. Povdarjajoč njegov versko-obrambni značaj je ustanovila „Evang. dijaški dom“. Po logiki že omenjenih antiklerikalizmu prijaznih tendenc je evangeličansko mladino vzgajal „Sokol“. — V božičnih dneh 1923 je bilo ustanovljeno prvo akademsko društvo „Slovensko katoliško akademsko društvo Zavednost“. Pravila mu je potrdil veliki župan 20. febr. 1924. Po imenu akademsko je imelo takrat le nekaj svetnih akademikov. Odločilni element v društvu so bili bogoslovci iz mariborskega sementišča. Člani so bili tudi srednješolci. Imeli so aktivno volilno pravico, pasivne pa že po pravilih niso mogli imeti. Društvo v javnem življenju ni predstavljalo nikakega vplivnega činitelja. Vpliv vzgoje, pod katero je rasla prekmurska katoliška mladina, je prišel v polni meri do izraza. Sestanki so se vršili v skrbni prisotnosti starejših duhovniških in političnih veljakov, katerih beseda je bila v vseh vprašanih dnevno političnega, gospodarskega, kulturnega in socialnega značaja (v kolikor so se sploh obravnavala) isto kot verske dogme. V zvezi z važnejšimi sestanki so bile tudi duhovne vaje. Poglavitno zanimanje na zunaj: godba, igre, petje, kolesarski, peš izleti in podobno. Najpozitivnejša stran duševnega dela je zanimanje za slovenski jezik, prekm. in slovensko preteklost, zavest o slovenski narodni individualnosti, ki pa je bila seveda istovetna s pripadnostjo h katoliškemu svetovnemu nazoru odnosno politični organizaciji. — Stikov z evangeličansko mladino ni bilo. Bili so „krivoverci“, izven kat. občestva in pri tem še večinoma člani svobodomiselnih organizacij. Evangeličan-

skih študentov je bilo v začetku le malo in se deloma iz že navedenih razlogov niso prav znašli.

Če primerjamo duhovno življenje prekmurske inteligenčne mladine v prvih desetih letih nove države v luči sprememb, ki so nastale v strukturi prekmurske družbe s prihodom v to državo, bomo morali ugotoviti, da je tavalo še močno v duhu starih časov. Res je, da je sam pojav spoznavanja slovenske kulture, članstva v različnih slovenskih kulturnih ali nacionalističnih organizacijah za mladega Prekmurca nekaj prej popolnoma nepoznanega, toda na dnu njegovega duševnega življenja so še mnoge usedline starega duha, ki ga je bila polna vsa domača sredina. Seveda se je tudi prekmursko mladino kmalu vpreglo v razna politična gesla in razračunavanja, kar je bilo z ozirom na navedeno predestinirano vzgojo še najhujše. V višjih šolah so bili še samo taki, ki so šli še skozi madžarske šole. Med tem pa se je vedno bolj čutila sprememba, ki jo je prinesel v prekmursko sredino prehod iz polfevdalnega sistema v gospodstvo brezobzirnih metod mladega liberalnega kapitalizma. Bila je to doba finančnih in političnih korupcij, špekulacij z grofovsko zemljo, ki so jo tolikokrat dobili razni verizniki dočim agrarni interesent še vedno ni vedel ali bo njegova ali ne. Patriotizem posameznika se je ocenjeval po pripadnosti tej ali oni stranki. Mnogoštevilni uskoki iz enega v drugi tabor in to na najvidnejših mestih so politično moralo še znižali. — Splošna svetovna gospodarska kriza je našla v prekmurskem življenju poleg neštetihih nerešenih gospodarskih in socialnih razmer polfevdalne preteklosti še boleče rane brezobzirnih liberalističnih metod. V letih svetovne gospodarske krize so nastale tudi usodne spremembe v duševnem življenju prekm. inteligenčne mladine, ki pomenijo prelom z vso preteklostjo in iskanje novih poti, po katerih dotlej prekmurski inteligent še ni hodil. Bile so odmev velike svetovne krize, ki je težko odmevala tudi v Prekmurju in tudi odmev svetovnega mladinskega gibanja, ki se je začelo v velikem svetu kot posledica te krize. To je tudi doba postopnega demontiranja vsega, kar je imelo izrazitejši slovenski značaj. V ljubljanskih akademskih društvih je nastalo veliko vrenje in pregrupiranje, ki je zaradi kopice nerešenih domačih vprašanj, bistveno vezanih tudi s celokupnim razvojem človeške družbe, dobilo značaj ideološkega boja. Ta boj je bil tako močan, da so se v njem zanemarili nekateri nad vse važni pojavi, ki so ga rodili — v prvi vrsti skupni boj zoper likvidacijske poizkuse bistvenih atributov slovenske narodne individualnosti in skupni boj mladine kot v družbi posebej opredeljene skupnosti za svoje posebne interese. Ta prelom se je predvsem izvršil

v vrstah katoliške mladine in pomenil za njo tak duhoven prevrat, da je obrnil skoraj vso njeno pozornost na ideološko poprišče. Prelom se seveda ni izvršil obenem in do popolnega preloma je prišlo le pri manjšini. Da je večina omahnila, je poleg ideoloških vplivov stare sredine ali oportunitizma, verjetno ravno posledica, da se je vršil boj pretežno le na ideološkem poprišču in so se podali na nova pota le oni, ki so se tudi ideološko popolnoma ločili. Zato je nastopivša reakcija označila prelom zgolj kot ideološki boj in zato silna nestrpnost, pri kateri so zgubili pomen vsi razlogi uspešnega boja za narodno enakopravnost čeprav so ravno ti razlogi nekoč soustvarjali tudi prelom.

Vse kar je vplivalo na ljubljansko kat. inteligenčno generacijo je našlo svoj odmev tudi v vrstah prekmurske kat. mladine. Vsled bolj zaostalih razmer v katerih je rasla prekm. mladina je bil njen poizkus samostojnega korakanja še bolj podoben otroškemu opotekanju kot poizkusi ljubljanske mladine. Toda to velja samo za prve korake. Kmalu je pokazala veliko odločnost in trdnost na novih poteh. In zopet so ravno zaostale razmere privedle do tega, da je pozneje dala najbolj borbene pripadnike obema skupinama, ki sta se izoblikovali po prelomu v mladinskih vrstah.

Omenili smo že, da je našla kriza v Prekmurju nešteto za preprostega človeka življensko važnih vprašanj nerešenih in jih še zaostila. Nerešena in izmaličena agrarna reforma je naredila interesenta v krizi še posebno nezadovoljnega. Predstavnik te politike je bil katoliški duhovnik in politični predstavnik regionalistično pobarvane skupine, ki se je vezala sicer na splošnoslovensko konservativno organizacijo, toda bila polna še starega duha in starih metod. Med tem so se gospodarske ustanove v okviru te organizacije in po splošno slovenskih vzorcih močno razširile. Kriza in rubeži, ki so jih bili deležni dolžniki teh ustanov so znotraj konservativnega tabora izluščili dve struji, prvo, ki je sedela na vodilnih mestih in odločala v teh zavodih in drugo, ki je čutila njen denarni pritisk. Po l. 1931. je imelo Prekmurje že precej inteligenčnega naraščaja na univerzi in to takega, ki so ga vzgajale nove šole. Katoliška mladina je bila vzgajana v društvih, ki so jo seznanila popolnoma z duhom splošnoslovenskega gibanja in z njegovimi metodami. Spoznala je, da so stare metode domačih vodnikov zastarele. Delovala je zato za „vistasmeritev“, proti regionalizmu starinov. Bila je tudi pod vplivom raznih struj v kat. taboru, ki so povdarjale potrebo socialnih reform. Pri tem je videla tudi žrtve oficelne denarne politike in se v začetku postavila odločno na njihovo stran

(Primer mnogi napadi na posojilnična vodstva, celo grožnje s tožbami, tiskovni popravki itd.). Prvi pojav opozicije je nastopil v „Zavednosti“ in imel naličje boja proti Kleklovim „Novinam“ (te so se popolnoma solidarizirale s posojilničnimi vodstvi), za slovenski književni jezik, proti narečju v katerem so pisale „Novine“ in njih ostali tisk, za večje upoštevanje perečih socialnih vprašanj, za večjo svobodo in soodločanje mladih. Na čelu napadov proti „Novinam“ so bili v začetku mariborski bogoslovci (kot kuriozitet naj navedem, da je proti njihovemu preostremu in neobjektivnemu napadu na nekem sestanku podčrtal zasluge „Novin“ v preteklosti Miško Kranjec, takrat tudi član „Zavednosti“). Toda med tem je prodiral v vrste slov. katolicizma vedno bolj oni val, ki je pomenil kat. reakcijo na radikalizacijo, ki jo je povročila kriza. Tudi ta val je seveda imel pri nas še nekaj posebnih vzrokov, ki so jih rodile slovenske gospodarske, finančne in politične prilike. V „Zavednosti“ sta se med opozicionalci kmalu izluščili dve struji. Prvo, povdarjajoč borbeni katolicizem, so vodili bogoslovci, ki so bili po bojih z nekaterimi radikalnimi strujami v mariborskem bogoslovju zagovorniki še posebno borbenih metod. Poleg napadov zoper „Novine“ je značilno za njo povdarjanje Krekovega kršč. socializma in papeških enciklik. Prehajala je vedno bolj na desno ter postala zagovornica in podpornica ljubljanske „Straže v viharju“ ter njenih stremljenj, katerim so vneto pomagale tudi „Novine“. Druga struja je skušala reformirati „Zavednost“, da bi iz „katoliškega“ postalo društvo „krščansko“ (podobni poizkusi tudi v Ljublj. „Akad. Zvezi“), da bi lahko pristopili tudi evangeličanski akademiki, ki jih je bilo v tej dobi že tudi precej. V tem prizadevanju, ki je imelo na začetku popolen odziv med laiki, je treba videti predvsem poizkus, da bi se osvobodili popolnega tutorstva duhovnikov, za katerim je bilo predvsem tudi politično vodstvo. Glavni povdarek te skupine je bil, da je potrebno sodelovanje ljudi najrazličnejših naziranj. Vsa stremljenja bi se dala spraviti v okvir „krščanstva“ in pripadnikov radikalnih stremljenj ni bilo. Torej komaj slabotne liberalne tendence in stremljenje po večji individualni svobodi.

V to dobo spada izhajanje časnika „Novi čas“, ki pomeni važen mejnik za nadaljno formiranje obeh skupin. V začetku sta ga izdajali s pomočjo nekaterih neakademikov obe skupini. Prevladovala je do božiča 1932. prva skupina in kaže list vse značilne poteze v tej njeni socialno-reformatorsko najodločnejši dobi. Oster je bil na socialnem polju posebno boj proti vodstvom raznih posojilnic in boj za izboljšanje položaja agrarnih interesentov in sanacijo prilik v nji-

hovi zadrugi. Bila pa je v bistvu še mnogo bojevitejša katoliška, politično nepomirljivejša, nestrpna tudi nasproti evangeličanom. Dasi so se razlike v nazorih pokazale že na začetku pri mnenjih, ki so jih zapisali sodelavci v okrožnico, se je izvršil razhod šele okrog božiča 1932. Obe skupini sta bili slovensko narodno zavedni in borbeni proti centralizmu. Prva je pri tem istovetila slovenstvo in politično skupino. Njena nestrpnost je onemogočila širše sodelovanje na slovenski narodni podlagi, ki so ga terjale takratne prilike. Za laično strujo ob prevzemu lista veljajo ugotovitve, ki smo jih o njej izrekli o njenem stališču v „Zavednosti“. Toda njena zmerna liberalnost in povdaranje skupnosti je imela ogorčenega nasprotnika ne samo v prvi skupini, temveč tudi v starem političnem vodstvu. Začeli so deževati na njo najhujši napadi, v tisku in na leci, še tako nedolžnemu pogovoru med mladimi se je dajal najsenzacionalnejši pečat. Mladino so dolžili miselnosti o kateri je velika večina prvič slišala šele v napadih. Pod vplivom teh napadov je postala mladina nestrpna in dobila anti-klerikalen značaj. Prej brez ideološke borbenosti je sedaj, z velikim šumom anatemizirana in osebno sramotena, tudi ideološko prelomila. To je moralo po napadih biti nujna posledica njenega notranjega prepričanja, da je s svojim delom hotela samo iskreno pomagati svojemu ljudstvu. Tu je stopila na ista pota kot borbena in napredna mladina v ostali Sloveniji in si skušala zgraditi notranjo samostojnost, ki jo je potrebovala na samostojni poti, ki so jo terjale tudi prekmurske prilike s svojimi nerešenimi problemi. Razhod s prvo skupino je imel za posledico tudi razpad konzorcija in je list po dveh številkah prenehal (zadnji, tiskani z Miško Kranjčevim odgovorom Kleklu, je bila dostava po razpadu konzorcija onemogočena). Neki pojav, popolnoma izven namenov in prizadevanj te skupine, ki bi v normalnih okoliščinah šel brez vsakega večjega krika mimo, je v takratnih zaostrenih prilikah, vsled napadov in namernega razvlačevanja skušal vreči na naprednejši del vse prekmurske mladine antidržaven pečat. Dasi je bil pri vsem edini podoben slučaj v Prekmurju in dasi je ravno ta mladina neštetokrat pokazala uspehe pri delu za slovensko narodno zavest in s tem tudi državno, dasi je dala enega slovenskih največjih živečih piscev, kljub vsemu temu so jo napadali kot protinarodno in škodljivo. — Razhod se je izvršil tudi v „Zavednosti“ in je po brezuspešnosti reforme v smislu njenega „krščanskega“ značaja in po zastrupljenem odnosu po prelomu pri „Novem času“ druga skupina tudi v „Zavednosti“ izstopila ali bila izključena (med drugimi pisatelj Miško Kranjec).

Vendar pa je med mladimi še vedno tlela zavest, da je potrebno najti neko skupnost in da to terjajo tudi prekmurske razmere. Spomladi t. 1933. se je izvršil nov poizkus, da bi se združila vsa prekm. akademska mladina brez ozira na svetovni nazor ali pripadnost k tej ali oni konfesiji. Pripravljala se je ustanovitev „Kluba prekmurskih akademikov“, k kateremu bi naj v celoti pristopila tudi „Zavednost“, možnost članstva bi pa imeli tudi vsi drugi. V pripravljalnem odboru in med podpisniki pravil sta bila dva aktivna odbornika „Zavednosti“. Ustanovni občni zbor je pokazal, da je vladalo posebno pri bogoslovcih veliko nezaupanje in da je načelna izjava s katero so odklonili svoje sodelovanje v novem klubu popolnoma krivo razumela „izvensvetovnonazornost“ nove organizacije. Dovolj nezaupanja je bilo tudi na drugi strani, vendar se je v splošnem še dolgo trudila za pristop vseh akademikov. Šele drugi redni občni zbor 20. julija 1935. je dejanski zaključil to vprašanje, dasi je formalna možnost ostala na prej. Pod vplivom izredno ostrih napadov, ki so stregli novemu društvu po življenju, so se ti poizkusi zaključili. Nesoglasje predstavlja tudi uspeh starih, ki so osebno intervenirali ter dosegli sklep o nesodelovanju. Verjetno moramo v tem videti posledico njihovega upanja, da si bodo na ta način ponovno pridobili vso katoliško mladino. Novi klub je združil vse evangeličanske akademike, one, ki so popolnoma prelomili s katolicizmom ter katoličane, ki so kljub zapovedi voditeljev smatrali sodelovanje z drugimi nazori za potrebno. Klub je poudarjal potrebo po združitvi vse prekmurske akademske mladine pri konkretnem delu, ki ga zahtevajo prekmurske prilike. Predvsem je poudarjal potrebo tesnejšega zbližanja s slovensko skupnostjo na drugi strani Mure in opozarjal na pereče socialne probleme prekm. ljudstva. Pri tem je izvršil nekaj izredno važnih dejanj, ki so splošnoslovenskega pomena. Predvsem spada med nje akcija za popolno gimnazijo v Soboti. S plebiscitom 15 tisoč družinskih poglavarjev, 20 tisoč letaki in številnimi shodi je razgibal prekmursko središče, da je odločno zahtevala za narodno zavest in ljudski napredek izredno važno ustanovo. Znal je pridobiti tudi predstavnike vsega slov. javnega življenja, da so odločno podprli prekmursko zahtevo. Klub je stal odločno na stališču slovenske individualnosti in je v času, ko bi ga to moglo stati eksistenco, pri nasprotstvu tudi s konservativno smerjo, protestiral proti raznim likvidatorskim pojavom (n. pr. incident z govorom zastopnika Saveza emigrantov o „slov. dialektu“). Enako stališče je zavzemal nasproti velikohrvatskim poizkusom. V času raznih hrvatskih izjav je organiziral „Prekmurski večer“ z recitacijami prekm. književnikov in poslal depu-

tacijo k hrvatskemu voditelju, da se pri njem avtentično informira o hrvatskem stališču. Bil je deležen kljub vsemu ostrih napadov od konservativne smeri. Višek so dosegli posebno v l. 1936. („Novine“ v uvodniku 26. julija 1936: „KPA pomeni teško rano, ki de jo trbelo izrezati, tudi či de bolelo“). Delal je pridno na medsebojnem spoznavanju obeh bregov Mure (recit. večer Pen-kluba, gostovanje ljubljanske drame), organiziral potujoče knjižnice itd. Ker je imel vsak njegov član v javnem življenju sicer popolno svobodo, se je vsaka njihova mladeniška nepremišljenost od gotove strani prikazovala kot klubova tendenca. Vendar pa je ohranil svoje splošnoslovensko stališče in upoštevaje vseh naziranj v javnem življenju. Njegova pripravljenost po složnem narodnem delu se je pokazala po novi sosesčini v poudarjanju in konkretnih predlogih o narodnoobrambnem delu istočasno s C. M. D.

Če pogledamo v današnje medsebojne odnose prekmurske inteligence mladine bomo videli, da je v glavnem grupirana okrog dveh organizacij: „Kluba prekm. akademikov“ in „Zavednosti“. Prva predstavlja jedro naprednega dela, ki se je opredelil za svetovno-nazorsko svobodo, za odločno slovensko narodno stališče, za demokratično in socialno čuvstvovanje. Mlada katoliška skupina se tudi po odklonitvi članstva v KPA ni stopila s starim regionalističnim delom. Spori so trajali še dolgo in prihajali do izraza v agitaciji za „Slovenskega gospodarja“, v agitaciji za abstinenco 5. maja (dočim je najvidnejši predstavnik stare struje ob neki priliki v času centralističnih poizkusov govoril o prekm. narečju kot prehodnem iz slovenščine v srbohrvaščino, čisto krivo zroč na slov. vprašanje), dasi je staro vodstvo bilo za politiko g. Jevtiča, misleč predvsem na gotove lokalne interese. Zbližanje se je izvršilo zadnja leta, ko so prihajale že omenjene tendence, ki so nastale kot reakcija na radikalna stremljenja. Vendar so med obema še vedno trenja, ki niso samo osebnega značaja, kot je včasih videz, in ki izhajajo iz že omenjenih vzrokov, ki so mlado opozicijo nekoč rodili. Nove tendence so jih samo močno zasenčile.

Prelom v mladinskih vrstah, ki ga je rodila tudi v Prekmurju doba velike svetovne krize je sedaj, ko še nikakor ni popolnoma zaključen in ko so vsi pojavi, ki jih je zanesel v prekmursko sredino, še preveč sveži, zadevajo na vse preveč občutljivo reakcijo, da bi ga mogli popolnoma okarakterizirati. Vendar pa je mogoče trditi že zdaj, da je v njem tudi prekmurska mladina živo posegla v življenje svojega ljudstva in da je pognala iz tistih mladinskih naporov prvič v Prekmurju skupina inteligentov, ki napredno in demokratično čuvstvuje in je pri tem vzgojena v slovenskih šolah, prežeta z zavestjo pripad-

nosti slov. narodni skupnosti ter odločne volje, da le v okrilju te skupnosti pribori tudi svojemu ljudstvu boljše življenjske pogoje. Duhovno osvobojena, je dala svojega prvega glasnika občaslovenski kulturi, sledi mu še mnogo drugih na vseh popriščih slov. narodne delavnosti. Tudi mladina, ki je ostala v okrilju uradnih katoliških organizacij je naredila nasproti starim v slovenskem smislu velik korak naprej in tesno zaživela z ostalo slov. katoliško skupnostjo. Tudi ona je pokazala precejšnjo delavnost na področju svojih stremiljenj. Obe skupini vneto delata med ljudstvom. Pri tem so med njima prenehale vse formalne vezi in ni prišlo do sodelovanja še v nobenem primeru, kjer se je to poizkušalo. Krivi so tu najbolj menda činitelji izven mladinskih vrst. V času ko zahteva položaj slovenskega naroda strnitev vseh njegovih sil v odločno delo za ohranitev njegove neodvisnosti in enakopravnosti z drugimi, nastaja vprašanje ali bo ta razdor ostal tudi v njegovih najusodnejših trenutkih in če ga bo še pomagal razdvojevati. Napredni del je pokazal, da zna delati in tudi hoče delati v smislu splošnonarodnih potreb. V delu se mu je tudi rodila notranja svoboda duha, ki omogoča sodelovanje z ljudmi drugih naziranj za skupne narodne cilje. To bo morala pokazati tudi mlada katoliška generacija. Zbližanje bo omogočilo skupno narodno obrambno delo starejših. Omogočilo bo pa tudi pravo mladinsko gibanje z vsemi specifičnimi potezami, kot ga ima že danes v svetu, ki bo videlo v mladini predvsem njeno posebno interesno skupnost in bo spoštovalo njeno nazorsko svobodo. Vse to bo rodilo spoznanje, da tudi Prekmurje ni moglo hoditi svoja čisto posebna pota, da so morala dogajanja v svetu tudi v prekmurski, na vse strani odprti sredini, močno odmevati, da se s silo in nepriznavanjem razvoj ne da ustaviti. Zdravo je samo to, kar raste v svobodi in iz resničnega notranjega prepričanja. Na tem spoznanju temelječe delo bo tudi Prekmurju moralo prinesiti boljšo bodočnost in rešitev mnogih vprašanj, ki jih danes še druga onemogočajo. S tem prihajamo v novo razdobje prizadevanj mlade prekmurske generacije v katerem bo v marsičem odvisno njeno zadržanje od tega, ali bo razumela prelom, ki je nastal v njenih vrstah pred leti ter ga vrednotila s stališča splošnonarodnih koristi in v luči demokraciji in slovanstvu prijaznih tendenc v svetu.

Plemiči v Prekmurju

Franjo Gumilar

II.

Dolnjelendavski zemljiški gospodje

Dosedanji prvi zanesljivi podatki o dolnjelendavskih zemljiških gospodih izvirajo iz druge polovice XIII. stoletja. Pred tem časom so nam lastniki Lendave popolnoma nepoznani ljudje. Treba bo še mnogo raziskovati, da se razčisti tudi to vprašanje.

Leta 1278. je madžarski kralj Ladislav IV. (1270—90) podaril grad hrvatskemu banu Štefanu, sinu bana Haholda.¹ S to donacijo je ban Štefan postal lastnik posestva, ki je merilo okrog 120 tisoč kat. oralov. Zahodna meja posestva je segala do današnje soboške sreske meje, na jugu do reke Mure; severno in vzhodno mejo pa je tvoril potok Krka. Na tem ozemlju so bili trije gradovi: Nemsty (danes Lenti na Ogrskem), Lendava in Beltinci. Okrog teh gradov je bila strnjena veleposestniška zemlja. Vsak grad s svojo zemljo je predstavljal eno gospodarsko enoto. Vsled tega je bila donacija razdeljena na tri veleposestva, ki so se imenovala po svojem gradu.

Haholdi so bili nemški plemiči iz Türingije, iz warburškega okraja. Menijo, da so prišli na Ogrsko skupno z ženo prvega madžarskega kralja sv. Štefana. Kot posestniki v Prekmurju se prvič omenjajo v listini iz leta 1192., ko so si pridobili Gornjo Lendavo.

Družina se je hitro vživela v nove razmere ter je skoro 400 let igrala važno vlogo ne le na zemlji prekmurskih Slovencev, ampak tudi v madžarski zgodovini. Svoj priimek so tudi prilagodili novim razmeram; privzeli so si madžarsko ime Bánffy, nekaj časa so se podpisovali Lendvay.

Ustanovitelj dolnjelendavske Bánffyjeve rodovine je bil že prej omenjeni **ban Štefan I.** Nasledil je svojega očeta v hrvatski banški časti. Lendavski grad, katerega so Tataři leta 1241. porušili je dal leta 1282. na novo sezidati in utrditi.

Nikolaj I. — sin Štefana I. — je leta 1347. postal hrvatski ban. Oba njegova sina **Štefan II. in Ivan I.** sta bila istotako bana.

Štefan III. — sin Štefana II. — si je znal s svojo vdanostjo do vladarja pridobiti veliko veljavo v državnem življenju. Udeležil se je skoro vseh vojaških operacij proti Turkom. Leta 1448. je padel na Kosovem polju.

¹. Glej Ml. Prekmurca 1—2. štev. 1938/39.

Pavel I., brat Štefana III., je bil pralik pohlepneža in grabljivca. Za njegovega časa je bil lendavski grad varno skladišče uropanih zakladov. Bil je neizprosen sovražnik Hunyadijeve rodovine, zarditega je vzdrževal najožje zveze z nasprotniki Hunyadijev, s Celjskimi grofi. Pregarjal in plenil je posestva pristašev kralja Matjaža (1458—90). Bil je član zarote, ki je hotela dvigniti Friderika na ogrski prestol namesto kralja Matjaža. Kot član krvnega sodišča je pripomogel, da je bil Hunyadi Ladislav — brat kralja Matjaža — obglavljen.

Nikolaj II. — brat Pavla I. — je bil največja opora kralja Matjaža in njegove politike. Spremljal je svojega vladarja v vseh bojih. Udeležil se je bojev proti Frideriku, husitom in proti érdeljskemu vojvodu Štefanu. Leta 1465. je postal dvorni točaj, 1467. požunski veliki župan, 1477. mu je kralj Matjaž podaril dedni grofovski naslov. Leta 1468. pa mu je poveril nalogo, naj zasnubi za njega Beatrico, hčerko aragonskega kralja. Osem let nato — 1476. — je prejel na lendavskem gradu Beatrico kot nevesto kralja Matjaža, ki je potovala na ogrski dvor.

Umrli je leta 1501.

Ivan II. — sin Nikolaja II. — je bil najlepši značaj svoje rodovine. Kakor njegov oče tako tudi on je bil zvest kralju Matjažu. Po Matjaževi smrti je podpiral njegovega sina Ivana Korvina. Ko pa je uvidel, da Ivan Korvin ne more naslediti svojega očeta na kraljevskem prestolu, je priznal Ludvika II. (1516—1526) za svojega vladarja.

Leta 1526., ko je Soleman z veliko vojsko napadel Ogrsko, je hitel tudi B. Ivan k Mohaču svojemu kralju na pomoč. Pred odhodom se je zaobljubil, da bo v slučaju srečne vrnitve dal sezidati v Lendavi cerkev in samostan. Tri dni pred bitko je došel v tabor. V bitki 29. avgusta je padel s konja. Sluga ga je rešil turškega ujetništva. B. Ivan je zaobljubo tudi izpolnil; v Lendavi — proti Dolgi vasi je dal postaviti cerkev in samostan.

Po nesrečni bitki pri Mohaču je ostala Ogrska brez kralja. B. Ivan se je tedaj pridružil onim velikašem, ki so hoteli uveljaviti sklep državnega zbora iz leta 1505, da ne bodo več volili tujca za madžarskega kralja. Zato je podprl Zápolyo Ivana (1526—40) proti Frideriku (1526—64). Zvest mu je ostal tudi tedaj, ko so ga proglasili za izdajalca in so mu plenili posestva. Leta 1530. je bil izvoljen za palatina; umrl je 1534.

Štefan IV. — sin Ivana II. — se je rodil 1522. Bil je prvi v rodovini, ki je prestopil v protestantsko vero. Novi veri je postal vnet pristaš in širitelj. Pregnal je katoliške menihe, na mesto njih je

poklical ref. predikatorja. V državnem življenju je igral veliko vlogo; bil je državni sodnik.

Umrli je kot protestant 28. januarja 1568.

Nikolaj III. — sin Štefana IV. — je bil že vzgojen v protestanski veri. Rodil se je 1547. Na njegovo vnetost do protestantizma je v veliki meri vplivala žena, hči sigetskega junaka Nikolaja Zrinjskega.

Da bi se nova vera bolj udomačila je B. Nikolaj leta 1572. ustanovil v Lendavi tiskarno. V tiskarni so izšle tri protestanske verske knjige: prva 1573, druga in tretja 1574; dela ref. učitelja oz. predikatorja Kulšár-ja Jurija. Vse tri knjige so bile tiskane v madžarščini. Vodstvo tiskarne je bilo poverjeno ljubljanskemu Hoffhalterju.

B. Nikolaj je imel opraviti tudi s Turki. Turški poveljnik Sigeta se je leta 1587 pojavil pred Lendavo, toda B. Nikolaj ga je pognal v beg. Turki so na bojišču pustili veliki plen, ki je bil deloma razprodan, deloma razdeljen med vojake v Lendavi.

B. Nikolaj je bil zalški veliki župan, višji dvorni točaj, pozneje tudi državni zakladnik.

Krištof I. — sin Nikolaja IV. — veliki župan zalske županije, višji dvorni točaj in državni zakladnik, je bil rojen 12. marca 1577. Oče ga je dal vzgajati v protestanski veri, toda že 1598 je postal katoličan. Pregnane katoliške menihe je poklical nazaj v Lendavo.

Turške tolpe, ki so se večkrat (1600, 1601, 1602, 1603, 1604) pojavile pred Lendavo, je vsakikrat potolkel.³

Leta 1608. je dal — na mesto 1603. od Turkov porušeno cerkve — sezidati novo cerkev v Lendavi⁴. Cerkvi je daroval krasen kelih z napisom: Christoforus Bánfy L. Baro de Alsó-Lindva 1608. Kelih se še danes hrani na župnišču v Dolnji Lendavi.

Leta 1618. je bil predsednik komisije za likvidacijo mejnih sporov med Madžari in Štajerci.

B. Krištof je umrl 1644. brez potomcev in z njim je izumrla tudi rodovina.

Leta 1648. je Ferdinand III. (1637—57) podaril Lendavo grofu Nádasdy-ju Francu.⁵

³. Glej Ml. Ml. Prekmurca I. 1937/38.

⁴. To cerkev je pozneje potres toliko runiral, da so jo morali podreti. Namesto nje so leta 1751. postavili današnjo cerkev.

⁵. Darilna listina je izdana v Linzu 1. julija 1648. Listina našteva 105 krajev oz. pristav. Na ozemlju današnjega Prekmurja so omenjeni sledeči kraji oz. pristave: Dolnja Lendava, Dolga vas, Petešovci, Dolnji in Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Hotiza, Beltinci, Bratonci, Lipovci, Gančani, Renkovci, Bradkoc, Ivanci, Blašoc, Turnišča, Odranci, Lipa, Gunilica, Nedelica, Črenšovci, Polana, Brezovica, Kamovci, Radmožanci, Genterovci, Banuta, Zamostje, Kobilje, Bogojina, Filovci, Strehovci, Pince in Dolina. (Originalna listina se nahaja v državnem arhivu v Budapešti.)

Grof Nádasdy Franc je bil rojen 1625. Izviral je iz ene najstarejših plemiških rodovin. Radi svojega ogromnega bogastva in nadarjenosti je napravil izredno politično karijero. Bil je veliki župan železniške županije, kraljevski svetnik, višji dvorni komornik, državni sodnik in palatinov namestnik. Zgodovina ga šteje med najbolj nadarjene moške tiste dobe. Leta 1658. je izdal madžarski zakonik, 1664. pa znamenito delo: *Mausoleum regni Hungariae rerum*.

Nádasdy je bil vzgojen v protestantski veri; pozneje pa je prešel v katoliško cerkev ter je postal vnet bojovník protireformacije. Ker ni bil zadovoljen s politiko dunajskega dvora, se je pridružil zaroti Zrinjskega. Ko pa je bila zarota odkrita, so Nádasdyja 3. septembra 1670. ulovili in ga odvedli na Dunaj. Še isto leto 20. septembra je bil obsojen na smrt in 30. aprila 1671. obglavljen na Dunaju.

Njegovo premoženje so zaplenili. Lendavo je tedaj Leopold I. (1657-1705) podaril svojemu zvestemu pristašu knezu Eszterházy-ju Pavlu.

Knez Eszterházy Pavel je bil rojen 8. septembra 1635. Živel je v najburnejši dobi madžarske zgodovine, torej tedaj, ko se je moral madžarski narod boriti proti vladarju za svoje pravice. Eszterházy je znal to politično konjunkturo prav spretno izrabiti sebi in vladarju v prid, madžarskemu narodu pa v škodo. Vladar ga je zaradi tega obsol z vsemi naslovi in obdaril s premoženjem, da je veljal za najbogatejšega človeka v Evropi.

Eszterházy je bil vzgojen v strogem katoliškem duhu. Za madžarsko protireformacijo ima neminljive zasluge. Bavil se je tudi s teologijo in je spisal več pomembnih verskih razprav.

Leta 1652. je postal veliki župan šopronske županije, 1658. višji dvorni maršal, 1667. vojni maršal, 1681. je dosegel najvišjo čast, postal je palatin. Ko ga je pa leta 1687. Leopold I. povišal v čin državnih knezov rimsko-nemške države, se je uresničil davni sen Eszterházyjev. To je bila nagrada za uslugo, da je prisilil madžarski narod do odpovedi zadnje točke zlate bule iz leta 1222, to je, da more madžarski narod z orožjem prisiliti kralja do spoštovanja zakonov. Isto leto mu je vladar podaril še lendavski grad, katerega je dal prezidati v obliki črke L v čast Leopoldu I. To obliko ima še danes.

Ime Eszterházy-ja Pavla živi v najžalostnejšem spominu pri madžarskem narodu. Zvezal se je z največjim zatiralcem Ogrske, Leopoldom I., kateremu je pomagal uničiti samostojnost Ogrske.

Eszterházy je umrl 26. maja 1713. Njegovi nasledniki niso prišli več do veljave; živijo od slave in premoženja, katerega jim je zapustil. Ni nam znano, da bi kateri od njih stanoval v Lendavi ter niso imeli nikakega vpliva na življenje Lendave in njene okolice, zato tudi ne spadajo v okvir tega spisa.

Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah

Franc Murčič

Cena 12 din. — Naroča se pri avtorju: Jožetu Kerenčiču, dipl. fil.,
Sv. Bolfenk pri Središču.

Izčrpna, prepotrebna in temeljita razprava o predelu naše slovenske domovine, ki nam v vsej goloti prikaže pravo stanje, na oko tako krasnih Jeruzalemskih goric. Za nizke bregove, ki so zasajeni z vinsko trto, za skromne domove kmetij je Kerenčič posvetil z lučjo številk in nam razgalil novo sliko, ki potrjuje z jednatimi ugotovitvami vso mučnost in tegobno stanje slovenske vasi. Potrebne so nam take razprave, do podrobnosti bi se morala analizirati vsaka slovenska vas, ne zato, da prepriča doraščajočo generacijo o bednem stanju kmečkih domačij — vsak je o tem prepričan — ampak zato, da ta mlada generacija spozna v teh zaključkih svojo življensko nalogo: priskočiti slovenski vasi na pomoč. Jugoslavija in tudi Slovenija je agrarna država in kmetski delovni razred je tehtnica, ali bo življenje v njej prosperiralo ali propadlo. Za suhimi in jednatimi številkami v Kerenčičevi razpravi se skrivajo problemi, o katerih bo slejkoprej morala odločati doraščajoča slovenska generacija.

V 26 kat. občinah Jeruzalemskih goric goji ljudstvo poleg drugih kultur tudi vinsko trto. 21.65 % celotne produktivne površine pokrivajo gorice. Skoro polovica obdelane površine je last posestnikov izven Jer. goric, kar daje tej pokrajini svoj posebni značaj. Izredna kakovost vina je privabila bogate tujce, ki se polagoma polaščajo zemlje. Tujci posedujejo 51.03 % vrtov in 69.51 % vinogradov. V nekaterih kat. občinah je posest lastnikov izven Jeruz. goric naravnost neverjetna. V Gresovščaku posedujejo tujci 90.86 % vse zemlje. Odkod so ti lastniki? Od Sobote do Djevdjelije, od Avstrije preko Holandije do Združenih držav. 41 lastnikov izven države poseduje 596 ha zemlje. In socialna stran domačinov: 68.59 % poseduje le do 5 ha zemlje vseh različnih kultur. $\frac{2}{3}$ gospodarstev poseduje le do 2 ha zemlje. „Vinogradi dajejo osnovni značaj zemljiško gospodarski strukturi Jer. goric“. Vendar: 22.7 % domačinov ne

poseduje vinogradov. Tri četrtine posedujočih pa ima le do 1 ha vinograda. 52 zemljiških gospodov izven Jeruz. goric poseduje več vinogradov, kakor vsi lastniki iz Jeruz. goric in okoliških naselij (skupno 963 lastnikov). Zemljiška gospoda poseduje v Jeruz. goricah 2318,4 ha zemlje ali 36.82% vse obdelane površine in poseduje 57,36% vse površine vinogradov, dočim poseduje 557 kmetskih družin iz Jeruz. goric le 22.02% vinogradov.

Izčrpno in do poslednje potankosti je določil Kerenčič medsebojne odnose različnih pridobitnih razredov, ki so v posesti zemlje v Jeruz. goricah. In kakor pri vseh gospodarskih pojavih naše dobe, tako se tudi v življenju ljudi iz Jeruz. goric nahaja plast ljudi, ki „po-tegne krajšo“. To so viničarji, mezdni delavci z 6—8dinarsko plačo na dan, ki hodijo „na dero“.

Ni najlažje delo proučiti 6297 ha zemeljske površine in predelati 1417 posestnih listov ter poiskati v tem nagromadenem materialu vse zakonitosti, ki kretajo življenje ondotnih prebivalcev. Kerenčič je to nalogo izpolnil temeljito in do slednje podrobnosti. Vsak, ki bo proučeval življenje slovenske vasi, bo moral seči po razpravi, ki s številkami določuje odnose, pojave in zakonitosti, ki kretajo to življenje. Za tako delo je Kerenčičeva razprava najboljši vir in priročnik.

Popravljam pogršno ugotovitev, katero je Kerenčič po navedbi vzel iz „Krajevnege leksikona Dravske banovine“. Točna analiza krajevne strukture zahteva, da se povprečna odstotna posest posameznega prebivalca računa po dejanski posesti zemlje tamkajšnjega prebivalstva. K. je vzel razmerje med celotno površino zemlje in številom prebivalstva, kar je pogršno. Dejansko posedujejo domačini le 3566,1 ha ali 56.63% celotne zemlje. Tako pride na posameznega prebivalca le 0.47 ha zemlje in ne, kakor je K. ugotovil 0.83 ha.

* * *

Statistika je značilen pojav našega stoletja. Zlasti Američani prednjačijo v tem in določujejo s številkami vse važne in nevažne pojave v življenju poedincev, naroda in države. Orožje statistike je številka. In številka je statična, nezmotljiva, trdna, stroga in nepodkupljiva.

Pred mano ležijo štiri razprave: Möderndorferjeva Slovenska vas, Žgečeve Haloze, Trdkov Doprinos k socialni strukturi Prekmurja in Kerenčičevi Zemljiški odnosi. Štiri več ali manj suhoparne, jedrnate razprave, ki so pa pisane kakor sodba nad življenjem slovenske zemlje. V Št. Juriju preživlja 1 ha 2.5 ljudi, na Gorci je med 155 posestniki le 37 domačinov, iz Doliča drviijo ljudje v Nemčijo in Fran-

cijo, ker pride na enega prebivalca le 0.45 oralov in v Gresovščaku posedujejo tujci 90.86% celotne zemlje. In če bi razčlenili sleherno slovensko vas, bi v vsaki našli razjedeno telo, ki obupano vpije in prosi zdravila. In te uničene vasi, preobremenjene s plačilnimi obveznostmi morajo kriti še nesorazmerno odmerjena bremena državnega proračuna.

Naša naloga?

Priskočiti bo treba z dalekosežnimi reformami, ki bodo temeljito popravile osnove in pogoje kmečkega življenja. To nalogo bo morala izvršiti doraščajoča slovenska generacija.

Zdaj in nekdaj

Murčič Franc

Kette, Cankar, ki tako rekoč sta od gladu umrla,
le zakaj tako sta rano luč sveta uzrla.

Zdaj so našli Lakija*, ki upa se priseč,
da slovenski literat kupuje glas — denar troseč.

* Prekmurska dialektična beseda laki prihaja pač od besede lakaj.

P A B E R K I

Zaslužno priznanje Mišku Kranjcu.

Razsodišče za podelitev literarnih nagrad ljubljanske mestne občine je podelilo nagrado za pripovedništvo Mišku Kranjcu za roman „Kapitanovi“. „Kapitanovi“ so Kranjčeva deseta knjiga. Visoko umetniško vrednost romana so priznali kritiki najrazličnejših smeri. Kranjčeva enajsta knjiga je izšla med primorskimi

rojaki. Te dni bo izšel obsežen roman, ki obeta biti eno njegovih najzanimivejših del. Po revijah izhajajo novele njegove nove zbirke. Kranjec piše tudi nov roman. Kranjčeva nenavadna delavnost, nagrade in kritike, so že zadosten dokaz, da se Kranjec nahaja v polnem vzponu svojih umetniških in življenskih sil in da si od njega tako slovenska književnost kot prekmursko ljudstvo še lahko mnogo obeta.

Svetosavska nagrada za razpravo o goričanskih narečjih.

Prekmurški rojak Anton Vrataša iz Gornjih Slaveč, slušatelj ljubljanske filozofske fakultete, je prejel svetosavsko nagrado ljubljanske univerze za obsežno razpravo o goričanskih narečjih.

Prof. Vilko Novak o Prekmurju.

Profesor Vilko Novak je imel 23. januarja t. l. v Hubadovi dvorani v Ljubljani predavanje o Prekmurju. Predavanje so spremljale slike iz prekmurskega življenja. Poročilo o njem so prinesli vsi slovenski dnevnikarji in tudi nekaj tednikov. Vzbudilo je tudi nekaj polemike.

„Československo-jihoslovenská revue“ o Prekmurju.

Zadnja trojna št. te simpatične revije prinaša izpod peresa znanejšega pospeševalca medsebojnih kulturnih odnošajev, prof. Janka Liške eno in pol stranski članek o Prekmurju. Članek je informativnega značaja in obravnava kulturne, socialne, verske ter druge razmere v Prekmurju, „slovenski Slovaški“, kot pravi avtor, kajti prekmursko narečje sliči v mnogočem jezikoma bratskih narodov; med drugim je ob koncu omenjen tudi „Mladi Prekmurec“. — Na drugem mestu je v isti reviji poročilo o ustanovitvi J. Č. lige v M. Soboti, ki šteje že okrog 70 članov. —fš.

Prekmurški teden.

Soboško tujskoprometno društvo pripravlja po vzorcu podobnih prireditev v večjih mestih letos v Soboti „Prekmurški teden“. Pri organizaciji sodelujejo občina in številne gospodarske, kulturne in stanovske organizacije. Prireditve se bo vršila v dneh od 17. do 26. julija in je prirejena v zvezi z dvajsetletnico prekmurskega osvobojenja. Dasi je v prvi vrsti gospodarskega značaja ter bodo pod njenim okriljem mnoge razstave iz področja trgovine, industrije, obrti, poljedelstva, živinoreje itd., ima tudi velik kulturni in propagandni pomen za Prekmurje. Predvidene so različne razstave, pevski nastopi, dramske prireditve in podobno. Med razstavami naj omenimo razstavo prekmurskega tiska in razstavo prekmurskih slikarjev (Jakob, Vrečič, Kühar). Poleg prekmurskih bodo verjetno razstavili tudi nekateri drugi slovenski slikarji motive iz Prekmurja. Če bo prireditve izvedena v obsegu kot si ga zamišljajo prireditelji, bo gotovo mnogo pripomogla k gospodarskemu in kulturnemu dvigu Prekmurja, v prvi vrsti bo pa koristna narodni misli in boljšemu medsebojnemu poznavanju ljudstva na obeh straneh Mure. Istočasno bo izšlo tudi nekaj publikacij o prekmurski preteklosti in sedanjosti.

Načrtno narodno-obrambno delo v Prekmurju.

V ponedeljek 30. januarja t. l. je prišlo na pobudo CMD do meddruštvenega sestanka, ki je rešitvi vprašanja načrtnega narodno-obrambnega dela v Prekmurju močno pripomogel. Udeležili so se ga zastopniki najrazličnejših društev vseh smeri. Po večji debati je bil izdelan tudi konkretni delovni program, ki bo po odobritvi vseh društev služil za podlago skupnemu delu vseh narodno zavednih ljudi v Prekmurju.

Dr. Avgust Pavel o „Mladem Prekmurcu“.

V dvojni 1. in 2. številki madžarske revije „Vasi szemle“ je priobčil slavist in madžarski pesnik dr. Avgust Pavel, prekmurski rojak iz Cankove, poročilo o nekaterih slovenskih spisih tičečih se Madžarov. Omenja tudi nekaj člankov, ki so izšli v

„Mladem Prekmurcu“ (Borko, Miško Kranjec, Gumilar, Liška in Murčičev prevod Petőfijeve pesmi), spis prof. V. Novaka o dr. Ivanociju in Jelkovega o Miklošu Kúzmíču. — Dr. Pavel se je posebno s prevodom Cankarja („Hlapec Jernej“, „Kralj Matjaž in potepuh Marko“) izkazal kot odličen posredovalec med slovenskim in madžarskim kulturnim svetom.

* * *

Publicistika je potemtakem iz impulzov javnega mnenja izhajajoča, vanj ali proti njegovim strujam naperjena oblika osebnega izražanja nekih obćih idej, posredovanja med specialisti in občinstvom, med socialnimi skupinami in njihovimi naziranjmi in prepričanji, nadstavba nad časniškim poročevalstvom z njegovimi kronističnimi in informativnimi smotri.

Obzorja: B. Borko.

Trdkov članek „Doprinos k socialni strukturi Prekmurja“ se bo nadaljeval v sledeči številki. V 3.—4. št. naj se popravi pomota na 59 strani. Glasiti se mora: Po razlastitvi veleposestniške zemlje je na tišoče grofovskih delavcev in berošev prišlo na cesto . . . “

Ingoličeva črtica o Veroniki je osnutek epizode iz romana „Soskeska“, ki bo izšel pri Slovenski Matici.

V pesmi Gyónija Géze naj se glasi predzadnji verz pete kitice: kadar truplom razcefranim voda grob je.

Založništva prosimo, naj nam pošiljajo v oceno knjige, zlasti tiste, ki so v zvezi s Prekmurjem.

V moderni, na novo urejeni tehnični trgovini

ŠTIVANA ERNESTA

na Glavnem trgu v Murski Soboti

lahko kupite **RADIJSKE APARATE** znamk

HORNYPHON, RADIONE, MEDIATOR

ŠIVALNE STROJE, RISALNE STROJE, KOLES

po najnižjih cenah!

Mrtvaške potrebščine!

Mrtvaški prti (šlari) navadni po 40 din! Svileni po 200 din!

Umetni venci po 60 din! Žalni trakci za vence z' napisom po 20 din!

Velika izbira!

Domače podjetje

Nizke cene!

DOMANJKO MIROSLAV

Murska Sobota, Aleksandrova c. 23.

Za vsakovrstna darila izbirajte ure, zlatarske in
draguljarske izdelke po nizkih cenah v preurejeni trgovini

LIGETI ANTONA

v M. Soboti na Aleksandrovi cesti št. 10

Popravila ur, očal in drugo hitro in poceni.

Za izolacije

proti vodi in vlagi je garantirano
sigurno sredstvo

BETONIT

Zahtevajte navodila pri tvrdki **BETONIT**, kemični izdelki
za gradbeno industrijo v **MARIBORU**, Vojašniški trg 2.